

# נולדנו לתוך עולם מפוצץ

מפוליטית מירושלים של היום? ואולי זכרונות מטענה אותי. הייתי ילדה.

תמיד יש נטיה לאידיאליזציה של הימים הטובים ההם. זו נטיה כללית, גם אופטימיזם של הזיכרון... תובך מתי מתי תלוי אפפה. בשנות המאורעות יכולת להסתובב ברחוב יהודי. ברחוב ערבי קיבלת מכות או אבנים או סכין. כשפרצה המלחמה, האנגלים החליטו לשים לזה קץ. הם הפעילו את אותה יד חזקה גם נגד הפלך פארוק במצרים. זה היה 'פאקס בריטניקה'. אז העיר היתה קוסמופוליטית בזכות היד החזקה של האנגלים. ובגלל המלחמה היו גם צבאות מכל העולם. מה שקדם לזה היה גם כן 'פאקס כפוי', מצד התורכים. יש זיכרונות ענוגים של יהודים מימי התורכים, וזה פשוט בגלל הקפיטולציות. התורכי היה חופשי לתלות בשערי-יפו כל תושב שהעז לעקס את האף - אנשים היו הולכים לשערי-יפו לראות את התלות. אבל יהודי שהיה אזרח אוסטרי היה מוגן. לא היתה עליו שליטה. השליטה היתה פוסט-אוסטרית ופוסטה אנגלית ורוסית ואמריקאית. אלה היו הקפיטולציות של 'האיש החולה', התורכי. היו תקופות שהמתיחות פגה, ואז היה המימד הסימפטי הזה של דרוקיום. אבל זה היה דרוקיום בחסד אנגלי. כלומר, אין פרטנזיות לאפנדי הערבי לשלוט ואין פרטנזיות לסוחר היהודי לשלוט. שניהם מקבלים את שילטון האנגלים. אז טוב ויפה - חיים בשלום ומתלוני-נים על האינגליז.

לי היו בעיות, לעבור בשכונות הספר ולקבל אכן מילד ערבי. זה היה כמו כלב זר שנכנס לשכונה והכל-בים המקומיים מתקפים אותו.

... וילד ערבי שעבר בשכונה יהודית...? בדרך כלל, הוא היה יותר מוגן מילד יהודי. היו בוודאי מקרים שחטף אכן. אבל בדרך כלל הניחו לפלח הערבי לעבור. היו גם הרבה מקרים שערבים הגנו-על יהודים. יש יהודים רבים שיספרו לך שערבים הצילו את חייהם מפני המון ערבי... זה עניין אישי. זה טבע האדם.

## לתפוס עז ולחלוב אותה

חוויות הילדות המעניינות ביותר שלי היו בשכונות הספר של ירושלים. גרנו בסביבות סנהדריה, מול הכפר הערבי נבי-סאמאל. ואני זוכר את הערבים שבאו עם העדרים והיו מוכרים לנו חלב. הרועה היה בא עם העדר והיה תופש את העז וחולב אותה לתוך כלי, שהיה גם מידה. בשבילי זה היה אחד מפלאי עולם: המחזה הזה, לראות את הערבי יורד עם העדר והאשה אחרי, עם כל התאנים על הראש, זה היה בדיוק כאילו הם יצחק ברגזו מתוך התנ"ך. כך נראו אברהם אבינו, יצחק ויעקב. כך הם נראו וכך הם גם חיו. והם גם דיברו בשפה כל-כך קרובה. הרי השפות הן אחיות ודומות זו לזו. והם גם שמרו על אותם המינהגים - ויותר מזה, הם שמרו גם את שמות המקומות העתיקים של ההיסטוריה שלנו. נבי-סאמאל - זה הרמה של הנכס שמואל. והם קידשו את זה, וזה נעשה קדוש. לכאם בנו את אל-אקצה במקום בית-המקדש. מסופר שסולמין שאל שני צעפים יהודים היכן עמד בית-המקדש, וזה נעשה קדוש... וכנגד זה, ראיתי יהודים שבאו, לבושים שחור-רים, לבשו את השטריימל והקפוטה שמלפני שלוש מאות שנה, בגדים שהיו מתאימים לארץ קרה, והם דיברו ביידיש, לא בעברית. אלה הם הצאצאים של אברהם, יצחק ויעקב? אז אמרתי, חלה איזושהי טעות בהיסטוריה. באיזה-שהוא מקום ההיסטוריה השתכשה, או ניקח תמונה אחרת, שהייתה פלא בעיני כשטי-יילתי בנחל קידרון ועליתי לעבר הר-הזיתים, וראיתי את גת-שמים ואת הכנסיה הרוסית - מה לאנשים הללו,

החיכוכים בין העדות, בין העולמות השונים, היו מאז ומתמיד. המצב היה כפי שהוא היום. עדות שונות, עמים שונים, דחיסות ומתח. ועם זאת, היה הרטט שמעל ומעבר לדברים. אולי היה זה מזלי שלא גדלתי בסביבה הומוגנית. כשאתה חי את זה כילד זה קשה, אבל בסופו של דבר זה מעשיר אותך.

במה, בכל זאת, נבדלת העיר של אז מזו של ימינו? הבדל חשוב מאוד, שהייתי עד לו, הוא בין המצוקה של אז - כפי שהיכרתי אותה כתלמיד, ומאוחר יותר כמורה - לבין המצוקה של היום. מצויה בידי רשימת התלמידים בכיתה שבה למדתי. אני שומר אותה. כתוב שם שם התלמיד ומשלחיד האב. אני ממציא את השמות: נאמר, שלמה אבוטבול - משלחיד האב: תה. מה זה תה? - הוא היה מחלק תה במשרדים. זה כבר היה אדם נכבד, אדם עובד. אחר-כך, אלכו - משלחיד האב: נדבות. כלומר, הוא קיבץ נדבות. אחר-כך, מזרחי - משלחיד האב: הולך בטל. הוא אפילו לא מקבץ נדבות. והיו הרבה 'הולכי בטל' ברשימה. או, למשל, משלחיד האב: יתושים. מה זה יתושים? - הוא היה הולך עם מכונת ריסוס ומכניס לבורות חומר נגד מלריה... ילדי עוני ממש! עוני כזה כבר לא מכירים היום. ובכך, פעם המנהל הזמין אב שהיה סָפָל ברחוב

**"איתרע מזלי שקיבלתי חינוך חילוני, ליברלי וסובלני בבית הכרם, וגרתי במאה שערים - הדתית ביותר בעולם. ואז ראיתי שמה שקדוש בעיני האחד יכול להיות סמל הטומאה בעיני האחר"**

הסולל - מה שקוראים היום רחוב החבצלת. הבן עשה מעשה שלא ייעשה, אינני זוכר מה. כשהאב שמע לשם מה הוומן, הוא התנפל על הבן וכל חדר המורים רצו כדי לקרוע את האב מעל הבן. שלא יכה אותו. זה היה בשנות ה-30 המאוחרות או בתחילת שנות ה-40. בשנות ה-60, כשהמנהל הזמין אב והתלונן על הבן, האב הרכיץ למנהל. זה הבדל גדול.

## כמו כלב זר

כשהיינו ילדים, ילדי-עוני, איש מאיתנו לא חשב שהחברה הייבת לו משהו. לא חונקנו לזה. ילד שילמד ויתאמץ ויעבוד ויעשה - יגיע למשהו. ואם לא יגיע למשהו, יש בו משהו לקוי. בעניין זה שמעתי פעם סיפור מפי איש-שלום, שהיה ראש-העיר ירושלים לפני מלחמת ששת-הימים. אז היו עדיין מעברות בתל-פיות. והנה, באמצע שנות ה-50 היתה שנת שלג, שלג גדול. ואז איש-שלום קרא למועצת הפועלים ואמר: אחרי העבודה ניקח לחם וחלב. ניסע לתלפיות ונחלק. אלה היו פועלי ירושלים, עניים אומללים בעצמם, שעברו את המלחמה ואת המצור ההררי והפרוטות. וכל אחד קנה לחם וחלב ונסע לתלפיות. והנה, עמדו כפתח אנשי המעברות והיו צריכים לנקות את הדרך כדי שיוכלו להגיע אליהם. והם עמדו בידיים שלובות וחיכו שינקו להם את הדרך משלג.

ירושלים המנדטורית לא היתה עיר הרבה יותר קוסי-

כל אמן באשר הוא אמן - לא רק סופר - קשור למקום ולזמן: הם נותנים את אותותיהם במה שהוא עושה, מפני שאין הוא עוסק בנוסחאות פילוסופיות ערטילאיות. יש צבע הזמן ויש צבע המקום לדבר-פיל. ישנה האידיאה האפלטונית של הפיל - אבל כל פיל חי במקום מסוים ובזמן מסוים. ויש לו מימדים מסויימים; והסופר נותן את האמת של המקום שלו והזמן שלו, במידה שהוא חי את זה...

ירושלים עצמה היא עיר קשה מאוד. עיר קשה ועיר דחוסה. למעשה, בירושלים אין מיוג. אין גם דרוקיום. יש מאה קיומים שונים על שטח קטן. לדוגמה - שער יפו. באותו שער נכנס ובזמן רכוב ישל חמור, ונזיר יווני, ונזיר ארמני, וכחורה מאיזה קיבוץ במכנסיים קצרים, ובחור ישיבה, וסטודנט יהודי, ורופא... איטלקי. כולם עוברים יחד באותו שער, אבל כל אחד מהם חי בעולם שונה מעולמו של חברו ורואה את המקום בעיניים שונות. הדחיסות הזו במקום אחד יצרה מתיחויות עצומות. לא רק בין יהודים למוסלמים ונוצרים, כי אם גם בין העדות היהודיות השונות - אשכנזים וספרדים וכו'. תמיד חיו בדחיסות ותמיד חיו במתח והוא ניכר בירושלים יותר מאשר בעיר אחרת. ועם זאת, בזמנים של רוגע זה נותן את המימד הנפלא של דרוקיום מתוך הבנה ורצון טוב. היו תקופות כאלה בילדותי. בעצם, זה יכול להיות שער על בסיס אישי גם היום. אנשים נפגשים ומשוחחים, וכל אחד שומר על ייחודו. אבל אותו קיום צפוף, גורם גם חיכוכים קשים.

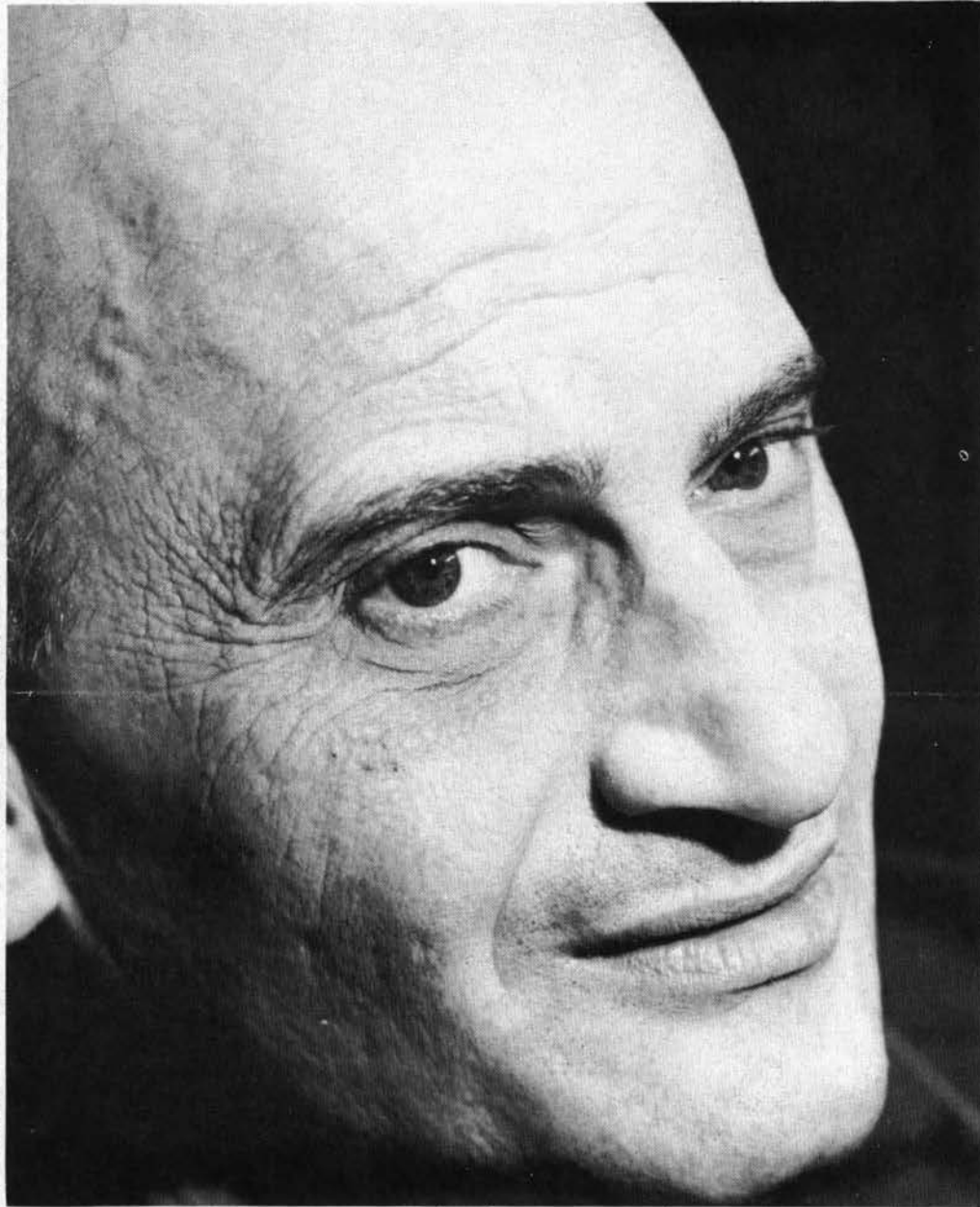
זה הדבר העמוק ביותר שהרגשתי כימי ילדותי, ואולי זה גם מזל מיוחד אם כי לילד זה קשה. ילד צריך לחיות בעולם הומוגני וציבורי. איתרע מזלי שקיבלתי חינוך חילוני, ליברלי וסובלני, בבית-הספר התיכון בבית-הכרם, וגרתי במאה-שערים - בשכונה הדתית ביותר בעולם. ואז ראיתי שמה שקדוש בעיני האחד יכול להיות סמל הטומאה בעיני אחר. ראיתי את היח-סיות של הדברים.

הייתי הולך עם הקסקטל שלי עד מאפיית ברמן, שהייתה אז מחוץ לערים של מאה-שערים, ושם הייתי עולה על אוטובוס מספר 5 ונוסע עד בית-הכרם, לבית-הספר שבו למדו בני המנהיגים הציונים של הזמן: החל בשָרֵת וכלה בבנטוויץ' ואגרונסקי... הייתי בשני עול-מות שונים. לא אשכח שיום אחד למדנו משהו שמאוד הרשים אותי - אחד ממאמריו של אחד-העם. ואהבתי מאוד גם את ביליק - ביאליק יצג את היהדות הכי שורשית בעולם; ואומנם כן הוא - אולי יותר מדי יהודי שורשי... והנה חזרתי לשכונה ואני רואה עם רב נאסף והדרשן הגדול, ר' בן-ציון יאדלר (ש"י עגנון מתאר אותו ב'תמונה שלשום'), נושא מיספד על מצב היהדות ומתריע נגד הקילקולים הנוראים של עוכרי ישראל. אחד-העם וביאליק... כלומר, מי שנחשבו בבית-הספר לשיא המסורת היהודית היו בעיני מנהיגיהם אנשים שהרסו את היהדות! ראיתי שיש שני עולמות, ומה שנחשב קדוש בעיני האחד טמא בעיני השני.

## משלחיד: יתושים

אבות-אבותי היו ממיסדי בתי-אונגריין, צאצאי ה'חתם סופר'; כלומר, הדתיים הקיצוניים ביותר. נוסף על-כך, בשלב קודם הייתי הילד האשכנזי היחיד בבית-הספר העירוני לבנים. שם למדתי בקרב בני כל עדות-המזרח - תימנים, אורפלים, עג'מים, חלבים וספרדים - וספרדים זה לא עדות-המזרח - מי שלא יודע מערב את זה. בהתחלה סבלתי. חיכוכי העדות לא התחילו היום. אבל כשנכנסתי לעולם הזה, זה היה עולם טוב וחס. כשהמסכתי את לימודי בבית-הספר התיכון, הרגשתי שנפלתי לתוך עולם כבד וקר. עולם לא נעים: העולם הרציונאליסטי והקר של האשכנזים.

**'נינגל' הוא הספר הרביעי  
בסידרת הרומנים של דוד שחר,  
'היכל הכלים השבורים'. במרכז  
הסידרה החיים בירושלים של  
שנות הארבעים**



**הסופר דוד שחר: השמע העירום של השמש, החדות של הצל.**

הקוסמוס לא יכול היה להכיל את קרן האור, העוצמה היתה יותר מדי חזקה, והיא ששברה את העולם, פוצצה אותו... בעולם השבור הזה כל אחד מאיתנו הוא פירור חומר מסויים, ובו טיפה מאותה קרן אלוהית – הנשמה. אבל אין יחס ישיר בין גודל החומר וגודל הטיפה. כמו בקבוק שנשבר – יכול להיות הרבה חומר עם טיפה טיפה, ויכול להיות מעט חומר עם הרבה... אלה רסיסים. וכל אדם מאיתנו הוא רסיס. והוא צריך לתקן. נולדנו לתוך עולם מפורץ ואנחנו צריכים לתקן. זהו מושג ה'תיקון' אצלו. ואני חושב שהקרן האלוהית שפוצצה את החומר היא חוויית-ילדות של ילד ירושלימי. זהו פרפראזה של התורה שלו על רגל אחת. האור העירום של המדבר, השפע שבא ישר מלמעלה, הבור שלא היו בו מספיק מים, או שהתפוצץ. אני השתמשתי במושג שלו של 'שכירת הכלים' כשם כולל לסידרה הירושלמית שלי, 'היכל הכלים השבורים'.

השימלה שלך הוא ליכלוך. השמן טהור בבקבוק; כשהוא על המכנסיים שלי הוא ליכלוך. עכשיו, בעולם הזה שום דבר אינו במקומו. והוא אומר, מפני שנולדנו בעולם שבור. מדוע הוא שבור? – זוהי אולי התיאוריה העמוקה ביותר שנוצרה אי פעם על-ידי יליד ירושלים. הוא אומר כך: כל עולם החומר, הקוסמוס, מערכות הכוכבים וכו', מוגבל מטבעו. היום הפיסיקאים יודעים יותר טוב ממנו עד כמה עולם החומר מוגבל. אם נרכז את כל החומר בעולם, נרכז אותו לגמרי, שלא יהיו בו רוחים, הוא ייכנס לספל הזה. עכשיו, אומר האר"י, כדי ליצור את עולם החומר היה צורך להצטמצם, ליצור נקודה ריקה, נאקום. זהו מושג ה'צמצום', בלשוננו. ובכן, אלוהים הצטמצם ויצר את כל עולם החומר בנקודה אחת. אבל כדי שיהיה לו, לחומר, קיום – מבוכן של החיים, משמעות – צריך היה שתהיה בו קרן אלוהית. או בלשון ימינו: נשמה, משמעות. ובכן, הוא שלח לתוך החומר קרן אחת, קרן אור אחת. מה קרה?

הרוסים, שבאו שמקצות הצפון, ולמקום הזה? מפני שפה הלך פעם נער עברי, שנולד בבית-לחם, והיה לו ריב עם האפנדים של בית-המקדש. זה היה ריב פנימי, ריב בין בני-יהודה של אותם הימים. מה הם באים לחפש את עיקבותיו פה. מה להם ולו. כך שאלתי את עצמי. הם באים בעיקבות ההיסטוריה שלי, של העם שלי, לחפש את ישו, שהעיד על עצמו שהיה יהודי טוב, שלא בא לגרוע מן התורה או להוסיף עליה. היה לו יוכוח, כמסורת של הנביאים האמיתיים שלנו; כלומר, יוכוח בין המהות לבין הפורמליזם של עבודת הקודש. מה הם מחפשים פה. והם קוראים למקום גתסמנה – כלומר, גת'שמנים. אבל אם לא די בזה, הם גם באים לנגח אותי בשמו של ישו, שהיה חלק מן ההיסטוריה שלי... חל כאן איזה שיבוש בכל הערכים. מכל הצדדים. יש כאן שיבוש מצד האיסלאם, שיבוש מצד הנצרות ושיבוש מצד היהדות. אני חשתי את השיבוש הכי גדול מצד היהדות, כי אני גדלתי כיהודי בשכונה יהודית. כל אחד חש את השיבושים במשפחה שלו. אני לא סובל מן השיבושים שחלו בקונפוזיוס, אצל הסינים – זה עניינם של הסינים. אני חשתי את השיבוש של מאה-שערים, שדווקא מתוך אורתודוקסיות ושמירת המסורת, הם לא דיברו עברית, ואסור היה לדבר עברית, ודיברו שפה אירופית-גרמנית כלולה ברוסית ופולנית, והמשיכו ללבוש את הבגדים שלבשו שם, בצפון אירופה – והם ראו את עצמם ממשיכי אותה היסטוריה שאת תמונתה החיה ראיתי בערכי שיוור עם הכבשים שלו!

אבל עם כל אותו שיבוש, כילד לא היה לי ספק אף לרגע שאני הוא הנצר לבית דוד. זה היה לי ברור כשמש. התחושה ההיסטורית שלי היתה תנ"כית. – ועם זאת, לא התנ"ך משמש אותך, כי אם מקורות אחרים, מן המיתוס הבבלי ועד הקבלה הלוריאנית, מעפר ומתחת לפני הדברים המתרחשים בירושלים המודרנית.

יש עוד אספקטים רבים לירושלים. יש המימד החשוב, שהייתי קורא לו המימד הפיסי-מטפיסי. האור בירושלים יורד בעוצמה יותר מאשר במקומות אחרים. אנחנו נמצאים כאן על פרשת-המים ופרשת-המדבר. יש השפע העירום של השמש, המכה בעוצמה, ויש עוד תופעה מעניינית – כך בילדותי – עכשיו זה לא כך: ירושלים חייתה מן הבורות. ותמיד היו בעיות. בכל חצר היה בור, והיה גם הבור השכונתי. ובשנה גשומה היו חששות מפני התפוצצות הבורות. השפע – המים, השמש, החיים – בא לעיר הזאת ישר מלמעלה, ולא היה קשר בין הכלי לבין השפע, כשם שהעין איננה יכולה לסבול את שפע האור. כך גם הצל בירושלים הוא חד – השמיים זכים מאוד, האוויר זך. אין ערפילים, אין עננים, אין ניאנסיים. זה חד! וכך הם המים – הבור לא היה מותאם או שלא היו מים או שהוא היה נסתר.

**"כל אדם הוא רסיס"**

לי נדמה שיש קשר בין העובדה הפיסית הזו לבין התיאוריה של האר"י. הוא היה יליד ירושלים – בערך בזמנו של שייקספיר. כשהיה ילד העבירו אותו למצרים, ואחר-כך הוא שב ויסד את אסכולת הקבלה שלו בצפת. יש נקודה מסויימת בתיאוריה הלוריאנית. אצלו העולם נוצר מתוך התפוצצות – מה שהוא קורא, 'שכירת הכלים'. זה מתאים בצורה מוזרה לתיאוריות הפיסיקליות המודרניות של ה-Big Bang. השאלה היא, מה מקור הפיצוץ. זה קשור אצלו בתורת הטוב והרע. והוא נותן לזה תשובה מעניינת: רע הוא דבר שאינו במקומו. מה זה ליכלוך? ליכלוך הוא חומר שאינו במקומו. היין טהור כשהוא בבקבוק; כשהוא על